

IX, 254). Muntasır-Billâh babası Mütevekkil'in aksine Ali evlâdına çok iyi davranmış, Fedek'i ve Ehl-i beyt'e ait diğer yerleri kendilerine iade etmiştir. Onun cömert, ah-lâk ve fazilet sahibi bir kişi olduğu rivayet edilir. İbnü't-Tıktak ise halifeyi kan dökücü bir katil olarak tanımlar (*el-Fahrî*, s. 215). Devlet erkânı ve Türk kumandanları onun ardından Halife Mu'tasım-Billâh'ın torunu Müstâin-Billâh'ı hilâfet makamına geçirirler.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Ya'kûbî, *Târîh*, II, 594-596, 601-603; Taberî, *Târîh* (Ebü'l-Fazl), IX, 254; ayrıca bk. İndeks; Mes'ûdî, *Mürücü'z-zeheb* (Abdülhamîd), IV, 118-122, 129-144; İbnü'l-İmrânî, *el-İnbâ' fî târîhi'l-ḥulefâ'* (nşr. Kâsım es-Sâmerrâî), Leiden 1973, s. 121-122; İbnü'l-Esîr, *el-Kâmil*, VII, 95-120; İbnü't-Tıktakâ, *el-Fahrî* (nşr. M. İvaz İbrâhîm Bek – Ali el-Cârim Bek), Mısır, ts. (Dârü'l-maârif), s. 215-216; Nüveyrî, *Nihâyetü'l-ereb*, XII, 298-301; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ'*, XII, 42; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, III, 317-319; Hudaîrî, *Muḥâdarât: 'Abbâsiyye*, s. 270-272; Ahmed Zekî Safvet, *Cemheretü resâ'il-l-'Arab fî'l-'uşûri'l-'Arabîyyeti'z-zâhire*, Beyrut, ts. (el-Mektebetü'l-ilmîyye), IV, 224-235; D. Sourdel, *La vizirat 'abbâside de 749 à 936*, Damas 1959, I, 283-285, 287-289; G. le Strange, *The Lands of Eastern Caliphate*, London 1966, s. 55, 58; Hakkı Dursun Yıldız, *İslâmiyet ve Türkler*, İstanbul 1976, s. 108, 110-113, 118, 138-139, 170, 181-182, 184; W. Muir, *The Caliphate its Rise, Decline and Fall*, London-New York 1986, s. 522, 525, 527; H. Kennedy, *The Prophet and the Age of the Caliphates*, London 1986, s. 172-173; Mahmud Kırkpınar, *Abbâsî Halifesi Mütevekkil ve Dönemi (232-247/847-861)* (doktora tezi, 1996), MÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü, s. 240-261; Gülgün Uyar, *Ehl-i Beyt: İslâm Tarihinde Ali-Fâtıma Evlâdı*, İstanbul 2004, s. 339 vd.; C. Melchert, "Religious Policies of the Caliphs", *Islamic Law and Society*, III/3, Leiden 1996, s. 316-318; K. V. Zetterstéen, "Muntasır", *İA*, VIII, 580; a.m.f. – [C. E. Bosworth], "al-Muntasır", *EP* (İng.). VII, 583.



ABDÜLKERİM ÖZAYDIN

#### MÜNTECEBÜDDİN BEDÎ'

(منتجب الدين بدیع)

Müeyyidü'd-devle (Müeyyidü'l-mülk)  
Muntecebüddin Bedî' Ali  
b. Ahmed el-Kâtib el-Cüveynî  
(ö. 552/1157'den sonra)

Sultan Sencer'in  
Dîvân-ı İnşâ başkanı ve nedimi.

Taberistan'da hüküm süren Ziyârifler hânedanından Şemsülmeâli Kâbûs b. Veşmgîr'in soyundan gelen köklü bir aileye mensuptur. 516 (1122) yılında, inşâ sanatını öğrenmek amacıyla bu konuda meşhur olan baba dostu Şerefeddin Zahîr Beyhâkî'nin yaşadığı Büyük Selçuklu Devleti'nin başşehri Merv'e gitti ve onun aracılığıyla

Dîvân-ı İstîfâ'da çalışmaya başladı, ardından Dîvân-ı İnşâ'ya geçti. Şerefeddin Zahîr de onun yazdığı mektupları tashih ediyordu. Şerefeddin'in bir ara Mâzenderân'a giderken yanında götürdüğü Muntecebüddin'in Meşhed'de, mesleğinde ilerlemesi için Allah'a dua etmesinden o sıralarda henüz tam anlamıyla yetişmediği anlaşılmaktadır. Onun Sultan Sencer devrinde Dîvân-ı İnşâ'ya ne zaman girdiği ve başkanlığına kadar nasıl yükseldiği bilinmemektedir. Ancak Sencer'in Hârizmşah Atsız b. Muhammed'e karşı çıktığı üçüncü sefer sırasında (542/1147) meydana gelen bir olay Muntecebüddin'in o sırada sultanın en yakın nedimi olduğunu göstermektedir. Buna göre, Sencer yolu üzerindeki Hezâresb (bin at) Kalesi'ni kuşattığında yanında bulunan şair Evhadüddin Enverî'nin yazdığı alaylı bir rubâîyi okla kalenin içine attırır; buna karşılık olarak da çok küçük yapıldığı için "Vatvât" (dağ kırlangıcı) lakabıyla tanınan, Fars edebiyatının diğer bir siması Reşidüddin Muhammed'in yazdığı, atla eşeği mukayese eden hakaretâmiz bir cevap alır. Vatvât'ın rubâîsini okuyan Sencer çok sinirlenir ve onun ele geçirildiğinde yedi parçaya ayrılmasını emreder. Hezâresb zaptedilince askerler her yerde Vatvât'ı aramaya başlarlar. Bunun üzerine Muntecebüddin sultana, "Vatvât'ın yakalanınca yediye bölünmesini emretmişsiniz, fakat vatvât (yarasa, kırlangıcı) çok küçüktür, yediye bölünemez; ikiye mi böldürseniz acaba?" der. Kendisi de şiir yazar ve şairleri koruyan Sencer bu esprili sözden çok hoşlanır ve Vatvât'ın hayatını bağışlar.

Muntecebüddin'in 'Atebetü'l-ketebe adlı eserinde Sultan Sencer'in vefatından bahseden bir mektubun yer almasından onun Sencer'in ölümünden (552/1157) sonra bir süre daha yaşadığı anlaşılmaktadır. 'Atebetü'l-ketebe, 1133-1153 yılları arasında Sencer'in vezirliğini yapan Ebü'l-Feth Nâsırüddin Tâhir'in emriyle derlenmeye başlanan ve Sultan Sencer devri yanında ondan sonraki döneme ait iki mektubu daha ihtiva eden bir münşeât mecmuası olup Farsça nesrin en güzel örneklerinden biri sayılmıştır. Kitapta birçok münşeât mecmuasında görülen tumturaklı ifadelere yer verilmemiştir. Eser müellifin çok sade bir ifadeyle kaleme aldığı, bu tip eserlerin nasıl yazılması gerektiği hakkındaki bir girişle başlar ve çeşitli tayin menşurlarına dair örneklerle devam eder.

#### BİBLİYOGRAFYA :

Muntecebüddin Bedî', 'Atebetü'l-ketebe (nşr. Muhammed Kazvîni – Abbas İkbâl), Tahran 1329

hş., neşredenlerin girişi, s. 1-5; Sa'deddin Verâvîni, *Merzûbânnâme* (nşr. Muhammed Rüşen), Tahran 1367 hş., s. 5, 556; Avfî, *Lübâb*, I, 78-80; Cüveynî, *Târîh-i Cihângüşâ*, II, 9-10; Devletşah, *Tezkire*, s. 91; Safâ, *Edebiyyât*, II, 969-972; Mirza Muhammed Han Kazvîni, *Bist Makâle-i Kazvîni*, Tahran 1363, II, 207-220; Mehmet Altay Köymen, *Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*, Ankara 1984, II, 348-349; a.m.f., "Selçuklu Devri Kaynaklarına Dair Araştırmalar I: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Devrine Ait Münşeât Mecmuaları", *DTCFD*, VIII/4 (1951), s. 612-634; Dihhudâ, *Luğatnâme* (Muîn), X, 14279; Muhammed Ali Taberî, *Zübdetü'l-âşâr*, Tahran 1372 hş., s. 271.



TAHSİN YAZICI

#### MÜNTECEBÜDDİN el-HEMEDÂNÎ

(منتجب الدين الهمدانی)

Ebü Yûsuf Muntecebüddin Hüseyin  
b. Ebi'l-İz b. Reşid el-Hemedânî  
(ö. 643/1245)

Kıraat ve dil âlimi.

Kaynaklarda kısaca Munteceb el-Hemedânî diye anılır; bazı eserlerde lakabının Muntehab şeklinde yazılması doğru değildir. İran'ın Hemedan şehrinden olup Kahire'de 598'de (1202) Ebü'l-Cûd Gıyâs b. Fâris el-Lahmî'den ders aldığına göre VI. (XII.) yüzyılın son çeyreğinde doğduğu söylenebilir. Dimaşk ve Kahire'de öğrenim gördü. Hocaları arasında Lahmî'den başka Ebü'l-Yümn el-Kindî, eş-Şâtıbiyye'nin müellifi Kâsım b. Firruh eş-Şâtıbî'nin öğrencilerinden Alemüddin Ali b. Muhammed es-Sehâvî ile İbn Taberzed anılır. Kıraat, Arap dili ve edebiyatı yanında tefsir, tasavvuf ve fıkıh alanında yetişti. Zehebî, hocası Sehâvî'nin varlığı sebebiyle kıraat-te kendisine pek iltifat edilmediğini söylerken öğrencisi Nizâmeddin Muhammed b. Abdülkerîm et-Tebrîzî'den de Sehâvî'nin korkusuyla Muntecebüddin'e gitmeye cesaret edilemediğini, buna rağmen kendisinin ondan dört rivayet üzere kıraat dersi aldığını nakleder. Muntecebüddin dil alanında Basra ekolüne, fıkıh konusunda Şâfiî mezhebine mensup olmakla birlikte bu iki alanda da araştırmacı ve tenkitçi bir yeteneğe sahipti. Dimaşk'ta et-Türbetü'z-Zencîliyye'de kıraat şeyhliği yaptı. Sâinüddin Muhammed b. Muhammed el-Hüzelî, Zehebî'nin hocalarından Nizâmeddin et-Tebrîzî ve Nâsırüddin Abdülveli b. Abdurrahman el-Makdisî onun yetiştirdiği öğrencilerden bazılarıdır. Muntecebüddin 13 Rebiülelvel 643 (8 Ağustos 1245) tarihinde Dimaşk'ta vefat etti. Ebü Şâme el-Makdisî, Emeviyye Camii'ndeki cenaze namazında bulunduğunu söyler.

## MÜNTECEBÜDDİN el-HEMEDÂNÎ

**Eserleri.** 1. *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd*. En önemli çalışması olup nahiv, lugat, kıraat, tefsir ve fıkıh alanında ki geniş bilgisini yansıtır. Müellif mukaddimede *ed-Dürretü'l-ferîde*'nin gördüğü rağbet üzerine bu kitabı yazmaya başladığını, daha önce bu konuda kaleme alınan eserlerden bazılarının çok uzun, bir kısmının da çok kısa olduğunu ve kendisinin orta bir yol tuttuğunu belirtir. Daha evvel yazılan kitapların bir kısmı sadece müşkil ve gariblerin i'rabına, bir kısmı Kur'an'ın tamamının i'rabı yanında mânaya ve kıraat vehiclerine de yer verirken Müntecebüddin bunların hemen hepsini eserinde özetleyip değerlendirmiştir. Kitap Fehmî Hasan en-Nimr ve Fuâd Ali Muhaymer tarafından neşredilmiştir (I-IV, Devha-Katar 1411/1991). 2. *ed-Dürretü'l-ferîde fi şerhi'l-Kaşîde*. Şâtîbî'nin kıraate dair meşhur kasidesinin (*eş-Şâtîbiyye*) şerhidir. Ebû Şâme müellifin bu kasidesi kendisinin de hocası olan Sehavî'den okuduğunu, ancak şerhte pek başarılı olmadığını kaydeder. İbnü'l-Cezerî şerhin bazı yerlerinin tahkikten uzak bulunduğunu, zira onun, metni ne müellifinden ne de ondan öğrenen bir kimseden okuduğunu kaydederse de Sehavî'nin Şâtîbî'den ders aldığı bilinmektedir. Zehebî ise bu uzun şerhin faydalı olduğunu, Dâvûdî de kötü bir şerh sayılma-

dığını söyler (Kastamonu İl Halk Ktp., nr. 7; Dârü'l-kütübî'l-Mısrıyye, nr. 24.341 B, II. cilt; Mektebetü'l-Ezher, I-II, nr. 48.134, krş. Ali Şevvâh İshak, IV, 73; Ma'hedü'l-mahtûtâtî'l-Arabiyye, I-II, nr. 33-34). 3. *Şerhu'l-Mufaşşal*. Zemaşşerî'nin nahve dair eserinin şerhi olup bazı biyografik tabloları ile Kâtib Çelebi (*Keşfü'z-zunûn*, II, 1775, 1776) tarafından ona nisbet edilen bu eserin günümüze ulaşmış olmadığı bilinmemektedir.

## BİBLİYOGRAFYA :

Munteceb el-Hemedânî, *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd* (nşr. Fehmî Hasan en-Nimr – Fuâd Ali Muhaymer), Devha-Katar 1411/1991, neşredenlerin girişi, I, 29-139; Ebû Şâme, *ez-Zeyl'ale'r-Rauzateyn*, s. 175; Zehebî, *A'lâmü'n-nübelâ*, XXIII, 219-220; a.m.f., *Ma'rifetü'l-kurrâ* (Altıkulaç), III, 1265-1266; a.m.f., *Tarihü'l-İslâm: sene 641-650*, s. 224-226; İbnü'l-Cezerî, *Gâyetü'n-Nihâye*, II, 310-311; Dâvûdî, *Tabakâtü'l-müfessirîn*, II, 333-334; Süyûtî, *Buğyetü'l-vu'ât*, II, 300; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1775, 1776; Ali Şevvâh İshak, *Mu'cemü'l-muşannefâtü'l-Kur'ânî'l-Kerim*, Riyad 1403-1404/1983-84, I, 189-190; IV, 73; Ahmed Ateş, "Kastamonu Genel Kitaplığında Bulunan Bazı Mühim Arapça ve Farsça Yazmalar", *Oriens*, V/1 (1952), s. 42-43.



AHMET ÖZEL

## MÜNTECEBÜDDİN el-KUMMÎ

(منتجب الدين القمى)

Ebû'l-Hasen Müntecebüddin Ali b. Ubeydillâh b. Hasen el-Kummî er-Râzî (ö. 585/1189'dan sonra)

## İmâmîyye muhaddisi ve âlimi.

504 (1110) yılında Rey'de doğdu. Bâbevevh ailesinden gelmesi dolayısıyla İbn Bâbeveyh, Kum asıllı olması sebebiyle Kummî ve genellikle bir şeref unvanı olan Müntecebüddin şeklinde anılır. Öğrenimini memleketinde tamamladı. Gerek Rey'de gerekse ilmi seyahatleri dolayısıyla gittiği İsfahan, Bağdat, Hille, Hârîz, Taberistan, Kazvin, Kâşân ve Nişâbur'da çok sayıda âlimden istifade etti. Şeyh Ebû'l-Fütûh er-Râzî, İbn Nâsir es-Selâmî el-Bağdâdî, Hibetullah b. Muhammed eş-Şeybânî, Ebû Âmir Muhammed b. Sa'dûn ve Muhammed b. İbrâhim Sa'deveyh gibi sayıları eliyi aşkın Şîi ve Sünnî âliminden rivayetlerini nakletmek için icâzet aldı (hocaları için ayrıca bk. *el-Fihrist*, neşredenin girişi, s. 20-22; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, III, 372-374). Bu arada Rey'e gelen pek çok öğrencinin himaye edilmesine ve yetişmesine de katkılı oldu. Öğrencileri arasında en önemlileri Şâfiî fakih Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî ile akranı muhaddis Ebû Mûsâ el-Medînî'dir. Râfîî hocasının Şîi bir aileden gelmesine rağmen

mutaassıp olmadığını, sahâbenin faziletlerini benimsediğini, bilhassa Hulefâ-yi Râşidîn'e tâzim gösterdiğini ifade etmektedir (*et-Tedvîn*, III, 377-378). Müntecebüddin el-Kummî, 585 yılının Şevval ayında (Kasım-Aralık 1189) veya Râfîî'nin beyanına göre bundan sonraki bir tarihte Rey'de vefat etti. A. Arioli'nin 575 (1179) olarak verdiği tarih ise yanlıştır (*EP* [İng.], VII, 581).

**Eserleri.** 1. *Kitâbü'l-Erba'în 'ani'l-erba'în mine'l-erba'în fi fezâ'ili emîri'l-mü'minîn*. Hz. Ali'nin faziletleriyle ilgilidir. Müellif eserinde isnadı kırk ayrı sahâbîye ulaşan her hadisi kırk ayrı hocasından nakletmiştir (Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â*, I, 433-434). 2. *Fihristü esâmî 'ulemâ'i's-Şi'a ve muşannifihim*. Kummî'nin en tanınmış eseri olup Ebû Ca'fer et-Tûsî'den (ö. 460/1067) kendi zamanına kadar gelen eser sahibi 544 Şîa müellifi hakkında kısa bilgiler içermektedir. Alfabetik olarak düzenlenen kitap, devrinde Şîa'nın önde gelen şahsiyetlerinden Ebû'l-Kâsım Yahyâ b. Sadr es-Said el-Murtazâ el-Kebirî için yazılmıştır (*el-Fihrist*, neşredenin girişi, s. 29). Eserin ilmi neşrini Urmevî gerçekleştirmiştir (Kum 1366 hş.). 3. *Târîhu'r-Rey*. Râfîî, Kummî'nin temize çekmeye fırsat bulamadığı bu çalışmasında Rey şehriyle ilgili birçok hususu ele aldığını, özellikle burada yetişen âlimlerin biyografileri hakkında geniş bilgi aktardığını söyler ve eserin hocasının ölümünün hemen ardından kaybolduğu şeklindeki kanaatini belirtir (*et-Tedvîn*, III, 374-375). Fakat Kummî'nin vefatından yaklaşık iki asır sonra yaşayan İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-mîzân*'ında Rey'de yetişen kırk yedi kişiyi biyografisini yazarken müellifin bu çalışmasında birçok alıntı yapmıştır (*el-Fihrist*, neşredenin girişi, s. 11-16). Müellife ayrıca ibadetlerle ilgili *el-'Usre* adlı bir risâle nisbet edilmişse de bunun kesin olmadığı belirtilmiştir.

## BİBLİYOGRAFYA :

Muntecebüddin el-Kummî, *el-Fihrist* (nşr. Celâleddin Muhaddis Urmevî), Kum 1366 hş., s. 29-31, 132, ayrıca bk. neşredenin girişi, s. 8-29; Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, *et-Tedvîn fi ahbâri Kazvîn* (nşr. Azîzullah el-Utâridî), Beyrut 1408/1987, III, 372-378; Hür el-Âmilî, *Emelü'l-âmil* (nşr. Ahmed el-Hüseynî), Necef-Bağdat 1385/1965, II, 194; Hânsârî, *Rauzâtü'l-cennât*, Kum 1391, IV, 316-320; Abdullah b. Muhammed Hasan el-Mâmekânî, *Tenkihu'l-makâl fi 'ilmi'r-rîcâl*, Tahran 1352, II, 297; Tebrîzî, *Reyhânetü'l-edebe*, VI, 9-11; Brockelmann, *GAL Suppl.*, I, 170; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *Muşaffa'l-makâl*, Tahran 1959, s. 463-464; a.m.f., *ez-Zer'â ilâ teşânîfi's-Şi'a*, Beyrut 1403/1983, I, 433-434; *A'yânü's-Şi'a*, VIII, 286-287; A. Arioli, "Muntadjab al-Din", *EP* (İng.), VII, 581.



MUSTAFA ÖZ

Muntecebüddin el-Hemedânî'nin *el-Ferîd fi i'râbi'l-Kur'ânî'l-mecîd* adlı eserinin ilk sayfası (Sileymaniye Ktp., Hamidiye, nr. 181)

